

կը պատերազմին ու կը հաշտուին: Այդ այդ անբանները ամբողջ աշխարհին անբաններն են և առիւծը թաղաւոր է ամբողջ կենդանիներուն, մինչդեռ ժիւծաղին մէջ առիւծը — որով հեղինակը անշուշտ ներկայացնել ուզած է ազգու Պատերազմը — չի գիտցուիր բոլոր կենդանիներուն, թէ մէկ մասին վրայ միայն կ'իշխէ: Կարծես թէ անիկայ ամէնն ալ կը կռաւիարէ, և այդ բնական ալ էր, բայց այն ատեն ի՞նչ կը նշանակէ այն աղերսագիրը որ մըջիւնները առիւծին խորհրդով կը ներկայացնեն մեծ կենդանիներու ժողովին: Գիրքը — թէպէտ և հեղինակին ամենէն տկար գրութեանն էր — իւր հետեւողութեան մէջ իսկ շատ անյաջող է:

Ինքն՝ վերջապէս լաւ ճանչցող է օրբազան դրութիւններուն, և այդ գէպքերէն ստեպ գործադրութիւններ կ'ընէ, որոնք իրենց թարմութեամբ և անակնկալութեամբը յաճախ սիրուն կը դառնան:

Շարայարեյի

ԳԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես յէջ 171)

Պ Ե Ա Կ Գ

ԵՆԹԱԿԱՑԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿՆԵՐՈՒԹԻՒՆ ԳԵՂԵՑԿԱՆ

ՓԼ. Թ. Փոփեցկազիտական կրթութիւն

ՋԻՄԱՑ գաւթը ճաշակին կրթութեան: Եթէ մարդ զուտ ոգի ըլլար, գեղեցկին ամբողջ զաղափարն իր ամէն յայտնութիւններովը միանգամայն ընդունելու պատրաստ կ'ըլլար: Բայց մարմնոյ մէջ գոցուած իրիւ որորանի մէջ, իր զարգացումը շատ մը օրէնքներու, պայմաններու և ազդեցութեանց ենթարկեալ կը գտնէ: Այս պատճառաւ գեղեցկազիտական կրթութեան կարօտ է և աստիճանաբար կը հասնի անոր լիովին ըմբռնման:

Տղուն, ինչպէս վայրենոյն համար, փաշիւռն լոյս մը կամ զոյն մը հիացում կը պատճառէ, քիչ մը մոտաւոր զարգացումէ յետոյ ձեւերու տարրական զաղափար մըն ալ կ'ունենայ: Զգայականութեան այս գերիշխանութիւնը կը մնայ մինչեւ աստիճան մը միայն կրթութիւն ատաճ մարդկանց քով: Կրթութեան և բնական ձիւրքերու շնորհիւ մարդ ազատելով պարզ զգայականութեան և բնազդման ազդեցութենէն՝ տեսանելի բացատրութեան տակ կը սկսի զաղափար մը նշանակութիւն մը կանխազգալ, բայց իր ճաշակին դատողութեանց մէջ աւելի եռանդ կայ քան տրամախոհութիւն: Անով է որ այս վիճակին մէջ գեղեցկին զգացման հետ՝ երեւակայութեան ցնորմունքը ալ կը գտնուին: Դեռ ճաշակը կազմակերպուած չէ, բայց արդէն բնազդմանէն աստիճան մը վեր ելլելով՝ աւելի զարգացեալ պայմանի մը հասած է որ կրնայ ինքնեկութեան (spontanéité) վիճակը կոչուիլ, շատերը զուրկ մասնաւոր ուսումնասիրութենէն գեղեցկին՝ և թիւր սկզբբամբ մը շեղելով՝ գեղեցկազիտութեան գաղափարին հետ արուեստի զաղափարներ կը խառնեն, ինչպէս օգտակարութեան գաղափար մը: Զոր օրինակ, կ'ըսէ Ռէրհայդ, հարցոյր սպանկանոցի համար նախիր տաժող շինականի մը թէ ուր կը կայանայ կովի կամ ցլոյ գեղեցկութիւնը, քեզի պիտի ըսէ որ պէտք է փոքր զլուխ մը, կլոր պարանոց, երկայն սպիտակ մեծ մարմին մը ու նենայ նուր օրունքներու վրայ յեցած: Իսկ Վիրգիլիոսի երազած երինջն է. Գլուխ անձոնի, անհեղեղ և պարանոց օտնը և ստուար, և յորթի ի կզակէն երեքն շափ անկեալ ի կախ: Հաւանական է որ ամէն քերթողները և պատկերահանները Վիրգիլիոսի համաձայն են այս մասին. բայց շինականին համար ասիկա աւելի գեղեցկութեան բան չկայ: Ուրովհետեւ քերթողն ու պատկերահանը շնորհալից և հեշտ ձեւերը կը փնտռեն վայելչութեամբ խառն, իսկ շինականը միտի քանակութիւնը կը փնտռէ:

Գաւթը գեղեցկազիտական մշակութեան բարձրագոյն աստիճանին, որ գեղեցկին ճշմարիտ, խոր և յուզեալ զգացումն է: Դեռ

ղեցկին այս զգացումն ոչ բնադրը, ոչ ինքնեկութիւնը պակաս են։ Բայց տարբերութիւնն այն է որ հոգին այլ եւս իբրեւ անեղծուած մը չընդունիր զեղեցիկը, այլ ազատօրէն զայն քննելով կ'ընդունի, ուստի այս վիճակը կրնայ կուռիկ գեղեցկագիտական ազատութիւն։ Այս պայմանը թէ՛ անհատին և թէ՛ ազգերու հասուն հասակին սեփական է։ Այն ժամանակները երբ ազգի մը մէջ ճաշակն այդ աստիճանի հասած է, պատմութեան մէջ հազարապիտ են և լուսավորտ կէտեր կը կազմեն։ Այսպիսիներն են Պերսիկէի դարը, Լուզովկոս Ժիի դարը, և այլն։

Բայց եթէ անհատի մը մէջ այս ճաշակը կրնայ մնալ անալյալակ, եթէ կենդանարար աղբերը զգացման իր մէջ չցամքին, մարդկային ընկերութեանց մէջ այլ զգացումները ներգաշակ հաւասարակշռութեան մը հասնելու պէտք է, կամաց կամաց կը սկսին լուծուիլ։ Ընդարձակ և ճոխ զգացման կը յաջորդէ բռնիքի խորհրդածութիւնը և եռանդուն քննակալութեան՝ մանրակրկիտ նկարագրութիւններ։ Այսպէս ահա զեղեցկագիտական կրթութիւնը երեք աստիճանէ կ'անցնի, բազմէ՛ ինքնեկութեան և անիկ զեղեցկագիտական ազատութեան։

Բայց մարդ միայն մտածող և զգացող էակ մը չէ, այլ մանաւանդ կամեցող և գործուն էակ մը։ Իր դերը կրաւորական ընդունակութեամբ չի բաւականանար և ոչ արտաքին աշխարհին ամուլ հայեցողութեամբ։ Աստիճաւորէն զորս իր գործունէութիւնը կը հաւաքէ ազատ իմացականութեան մը արժանաւայել բնակարան մը ստեղծելու համար։ Այս ստեղծող զօրութիւնը ի սկզբան հազիւ կը գործէ, այլ հետզհետէ կ'աճի և իր գործունէութեան սահմանը մտաւորական աշխարհին տմէն ճիւղերուն մէջ կը տարածուի։ Սկիզբէն զեղեցիկին նկատմամբ միայն պիտի ուսումնասիրենք այլ ուժը։

Անհատական ինչպէս ընկերական կեանքին սկիզբը մարդ զեղեցիկին տպաւորութիւնը կ'ընդունի, կը զգայ զայն դատելէն և արտայայտելէն առաջ։ Անոր պատճառաւ հաճոյքը մշտնջենաւորելու համար։ Կը շնայալ անոր նման՝ անկատար կերպով, հետզհետէ իր

ուշադրութիւնը իրեն կը սորվեցնէ որ զեղեցիկ առարկաները ցիւրուաբան են, զանազան կը հաւաքէ, կը յարմարցնէ, կը զուգարկէ։ Նոր նոր զեղեցկութիւններ ի լոյս կ'ընծայէ։ Սա է արուեստին մարդկային հանձնարիտ ստեղծագործութիւնը։ Անոր շնորհիւ է որ իրեն ընկերական նոր աշխարհ մը կը ստեղծէ, որչափ զերազանց քան նիւթականը, որչափ միտքը վեր է նիւթէն։ Ոչ եւս իրեն զարմանք կը պատճառեն ականատիղ քանի մը երեւմունք, այլ իրեն համար զեղեցկութիւնը զազափար մը կը բողբոջակէ։ Փնդեցիկն իրեն համար իր նշանակութեամբ և ներքին արժանեօքը միայն կայ, առ իսկ է իտէյը կամ գաղափարայինը։ Աս իսկ է բնութեան և արուեստին մեծ անլրկաբեր, բնութեան համար զեղեցիկը երկրորդական բան մըն է, զարդ մըն է որուն չի զուհր տարածման։ Բայց պահանջութեան կարեւոր պայմաններէն է ոչ մէկը որ նիւթական աշխարհին անողոր զօրութեանց պատեհաբազմի մէջ կրնայ եղծուիլ։ Երբ որ ծաղ պտուղը ձեւացուն, այլ եւս ծաղկին փոյթ չընեն, պտուղին ալ իր բոլոր ուժը տալը միայն իր սեռին պահպանութեան համար կարեւոր եղած սերմերուն ընդունարանն ըլլալուն համար է։ Ընդհանրապէս արուեստը ձեւէն հետզհետէ կը ջնջէ ինչ որ զիպուածական է ինչ որ կրնայ զազափարին պայծառութիւնն աղբորտել, կը զկանքէն զուտ ոսկին կը հանէ։ Տարաւոր չկայ թէ աստիճանաբար կը յառաջանայ մարդկութիւնը, և այս ասպարէզին մէջ իւրաքանչիւր բայցափոխ քանի մը տարբեր կ'ենթադրէ։ Հոյակապ շէնքերու աւերակները զարեւոր յառաջագոյն աշխատութիւն մը կ'ենթադրեն, բայց ձգտումը որ հնդ մը երեւան ելաւ այլ եւս միշտ կը քաշէ ի իւրեղիւր զազափարին, երբ անկարգանայ ուղղակի բացատրելու իր դիտաւորութիւնը նշանակներու կը դիմէ մինչեւ որ վերջապէս իւր խանդը գտնէ իւր մտածութիւնները բացատրելու կարող ձեւեր։

Մարդկութեան այս առաջին փորձերուն մէջ երեւան կու գան իւր ճշունքը։ Իւր առաջին գործերը կը փայլին հոյակապ մեծութեամբ, հսկայական ձեւերով, վերոյի-

շեալ մեծ նշանակներով, ինչպէս եղիպտական բուրգերն ու Սփինքսը: Մեր յառաջադիմութեան արդիւնք է փոքրով՝ հոյակապը, հունաւորով՝ անհունը բացատրելու կարող ըլլալը. փոխանակ նիւթով զանգուածին թողլու իւր անծածած զապափարններն յայտնելու պաշտօնը՝ այս անասունին աւելի ճշիւ կը հասնի զեղեցիկն աւելի խորագգած և ազգու բացատրութեամբ:

Շարայարեկի

ՀԱՅ ԵՐԱԺԻՆՏ ՄԸ

Տիրան պէյ Ալեքսանեան՝ որու վրայ մեր մարտի պրակին մէջ առիթ ունեցանք խօսելու, վերջերս գտնուած է ի Կ. Պոլսի և իւր արհեստողն մեծ հռչակ թողուցած է. տեղացի թրիթերն ինչ որ գրած են, հոս կը յիշատակենք, որպէս զի մեր ընթերցողը զաղափար մի առնեն այդ երաժշտի մասին:

The Levant Herald and Eastern Express, Mercredi 14 Mars 1900.

Նուազահանդէսն՝ որ տրուեցաւ երէկ իրիկուն ի Տեւտոնիա տիկին Ֆաթմա Գեօհչէն-Արիւցմանեան և թաւջութակահար երիտասարդ Տիրան պէյ Ալեքսանեանէ՝ հրաւիրած էր ունկնդիրներու հոծ բազմութիւն մը, որոնց մէջ էր նաեւ Գերմանիոյ զեպագարը:

Տիրան պէյ Ալեքսանեան երկրին զաւակն է և միշտ մեծ յարմարութիւններ ցոյց տուած է թաւջութակի: Ար լսեմք որ մէկ տարուան ժամանակամիջոցի մէջ՝ սորված է նա հոս՝ ինչ որ կարելի էր իրեն սորվեցուիլ: Մեկնելով ապա ի Տրեզտաւ, յառաջ վարած է իւր ուսումը Բրոֆ. Յը. Արիւցմանեանի ճարտարաուսումնորդութեամբ, և մէկ ու կէս տարուան մէջ՝ յաջողապէս կատարած է չորս տարիներու ընթացքը: Պ. Ալեքսանեան զեռն է բուլղարած իր քառանկերը տարին. նա առաջնաւարդ ջուլթակահար մ'ըլլալու համբուն վրայ է և առկէ քանի մը տարիներ՝ եթէ նոյն յարատեւութեամբ մշակէ իր մեծ տաղանդը՝ որով օժտուած է, անուն պիտի ունենայ արուեստաւորներու շարքին մէջ: Երէկ իրիկուն տուաւ փորձ մը այս տաղանդին, ներկայացնելով թաւջութակի համար եղած ամենէն գփուարին կողորհեմն մին, Պ. Մարքի նուազահանդէսը: Մեծ վատահոլութիւն ճպողա (coup d'archet)՝ իւրաքանչիւր բազմաման, մասնփոխութիւն հաւաքել և անասլթալով մեծ զացուած լի խանդաւատութեամբ, ուշադիր ամենէն նրբին նրանցներուն (nuances) անցամ, առնոք են ահա յատկութիւնները՝ որ կ'երեւին երիտասարդ արուեստաւորին նուազածութեան մէջ:...

Stamboul 4e քրէ.

« Երիտասարդ զաւ երաժշտին արդէն իսկ մեծ համբաւը չափազանցութիւն մը չէր, այսօր յայտնուեցաւ նա մեծ ապագայ ունեցող արուեստագէտ մը. հազուագիւտ բան է որ տասներէնամեայ թաւջութակահար մը՝ ցուցած ըլլայ այնպիսի ստոյգ տաղանդ մը: Այս արուեստին համար եղած է նաւ իւր նուագաձեւութիւնը շնորհալից է և մատենփոխութեան նրբութիւնը՝ մեծ, զողարկի գեղեցիկանաց (passages) մէջ իւր ճպողա՝ հեշտալի, հրապուրելի կ'ըլլայ: Կ'իմացուի որ սքանչելի մեթոդ մը զինքը կ'առաջնորդէ և թոյլ չի տար որ նուաղի, մեթոդը՝ զոր նա կը պարտի իւր Տրեզտայի Բրոֆէսորին, և չմոռնանք նաեւ որ մեծ անիւրաւութիւն մը պիտի ըլլար, մեր ընտիր Պոլսցի թաւջութակահար Ռիչչի վարժապետին: Երբ ապագայ վարպետին հոգին զեռ աւելի մեծնայ, երբ երաժշտական կենաց բանաստեղծական բարձր թռչանքներու կախարդանքը

Տիրան պէյ Ալեքսանեան:

զինքը զեռ աւելի ոգեւորէ, իսկոյն պիտի գրաւէ նա ամենաբարձր դիրքը: Տիրան պէյի երեկի յաջողութիւնը ամենէն մեծերէն և ամենէն յաջողներէն է. արդ, այս երիտասարդ ջուլթակահարը հեռի ինքն իրմով զինսնալէ, պիտի շարունակէ իր աշխատութիւնը և մեծան մեծ յաջողութեանց յաջթական համբան՝ լայն պիտի բացուի իւր առջեւ... »:

Servet 4e քրէ 14 mars 1900.

« Ապագայ արուեստագէտ մը: Երէկ իրիկուն ի Տեւտոնիա տրուած նուագահանդէսը՝ նոր ապացոյց մը եղաւ անոր տաղանդին զարգացման: Ընդունելութիւնը խիստ մեծաշուք եղաւ: Ամբողջ բազմութիւն և ընտրուած՝ որ խնուած էր արահիւ մէջ և կը ծափահարէր շայրենաւիկի մը՝ որ տակաւ հռչակաւոր կ'ըլլայ, անգամ մը եւս հիացաւ գտնելով այնչափ երաժշտական գիտութիւն՝ զայնուստուած զեռ այնչափ մատաղ հասակի հետ »: